

Nataša Vujisić Živković: *Na peru i na sedlu – Nadzor nad osnovnim školama u Srbiji u prvoj polovini XIX veka*. Beograd: Eduka, 2014

Recenzija

Ob skromni domači publicistični produkciji na področju zgodovine šolstva in pedagogike se je smiselno ozreti čez meje in pogledati, kaj se na tem področju dogaja drugje. Kot delo, ki utegne pritegniti pozornost domače strokovne javnosti, je treba omeniti monografijo prof. dr. Nataše Vujisić Živković z naslovom *Na peresu in sedlu – nadzor nad osnovnimi šolami v Srbiji v prvi polovici 19. stoletja*, ki je pred kratkim izšla pri založbi Eduka v Beogradu. Avtorica je predavateljica na Oddelku za pedagogiko Filozofske fakultete Univerze v Beogradu. V njenem obsežnem opusu s področja pedagoškega zgodovinopisja izstopa monografija *Bojislav Bakić i razvoj pedagoške nauke u Srbiji* (Beograd: Filozofski fakultet, 2012), v kateri nam avtorica ob analizi delovanja vodilnega srbskega pedagoga izriše stanje šolstva in pedagoške teorije ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja ter vse tja do prve svetovne vojne – gre za čas prevlade herbartistične pedagoške doktrine, ki je močno vplivala tudi na podobo šolstva in pedagogike v Srbiji. To delo je vredno posebne predstavitve, toda na tem mestu nas zanima njena aktualna monografija, s katero je posegla v prvo polovico 19. stoletja, tj. v čas, ko se je v Srbiji postopoma konstituiralo šolstvo pod državnim nadzorom. To dogajanje je predmet njene analize.

Monografija je vsebinsko razčlenjena tako, da v zaokroženih tematskih enotah kronološko sledi etapam razvoja nadzora nad osnovnimi šolami v času konstituiranja nacionalnega državnega šolskega sistema. Prva etapa je povezana s prihodom Dositeja Obradovića leta 1807 iz Trsta v Srbijo in njegovim prosvetnim delom ter se zaključuje leta 1838 oziroma z nastavitvijo Petra Radovanovića za »direktorja vseh šol« leta 1836. Druga etapa je povezana s prihodom Jovana Sterije Popovića na mesto načelnika prosvetne uprave. Avtorica tu natančno analizira njegove zasluge za napredek šolstva, prikaže nadaljnje delovanje Radovanovića

kot glavnega šolskega nadzornika in delovanje nove osebnosti na pedagoškem področju, dr. Milovana Spasića. V ospredju je ugotovitev, da je birokratski sistem prosvetne uprave, ki so ga zagovorniki ustave razvili v prvi fazi, pomenil velik premik v odnosu do takrat sorazmerno nerazvite prosvetne zakonodaje in administracije. Že kmalu pa so se začele kazati slabosti tega sistema – predvsem togost, ki je onemogočala, da bi moderne pedagoške ideje posameznikov zaživele v praksi; tu je mišljen zlasti Spasićev predlog o ustanovitvi učiteljske šole, koncept organiziranja svetovalnega organa, ki bi imel popolno avtonomijo, da razpravlja o problemih na področju šolstva in predlaga rešitve.

Šolskim nadzornikom je prosvetna oblast natančno določila njihove pristojnosti: ocenjevati so morali delo šol, učiteljev in uspeh učencev. Ščasoma so postali prvi statistiki javnega šolstva – zbirali so podatke o učiteljih, njihovi izobrazbi, starosti, plači ipd., o učencih, njihovem številu, prehodnosti ipd. ter o stanju šolskih stavb. Uspeh v izgradnji osnovnošolskega sistema ni bil sorazmeren s pogosto mukotrpnim delom nadzornikov, ki so se po težko prehodnih cestah in v slabih vremenskih razmerah na konjih prebijali tudi do najodročnejših šol, in to pogosto brez ustrezne finančne podpore. Toda avtorica opozarja, da je bilo zbiranje podatkov o stanju šolstva bistveno manj pomembno od naloge, ki so si jo nadzorniki zastavili sami, in to je, da rešijo nekatere vitalne probleme osnovnega izobraževanja: da se v vsaki vasi ustanovi osnovna šola in dobi čim bolj kvalificiranega učitelja, da se na elementarni ravni uredijo šolske zgradbe ter se nato redno čistijo, vzdržujejo, opremljajo s pohištvo in učili, da izboljšajo položaj učiteljev z dvigom ravni njihove splošne in pedagoške izobrazbe, socialnoekonomskega statusa, pa tudi z zagotavljanjem večje avtonomije v odnosu do cerkvene hierarhije, da pomagajo učencem iz prevladujoče agrarnega okolja in jim omogočijo šolanje z različnimi oblikami materialne pomoči.

Družbeno-ekonomske okoliščine so bile v Srbiji v prvi polovici 19. stoletja tako neugodne, da jim nadzorniki kot posamezniki niso bili kos. Kljub temu so bili prav oni tisti, ki so si v danih okoliščinah prizadevali rešiti problem socialnega položaja osnovne šole in njene pedagoško-metodične podobe. V monografiji je ta vidik njihovega dela posebej izpostavljen – šolski nadzorniki so predstavljeni kot prvi skrbniki pravic učencev, ki so jih učitelji pogosto grobo kršili z uporabo fizičnega kaznovanja, zapiranjem, uporabo zastarelih didaktičnih pristopov, drilom otrok ... Prizadevali so si zaščititi otroke pred materialno bedo, saj so ti ostajali v šoli ves dan, pogosto brez hrane, tisti pa, ki so stanovali v šolski zgradbi, ker so živeli daleč od šole, niso imeli osnovnih življenjskih pogojev: pogosto so spali na tleh, bili so lačni, starši zanje niso skrbeli in so bili tudi sicer v prostem času brez nadzora in pomoči odraslih.

Tako nam študija o šolskem nadzoru hkrati razkriva tudi podobo osnovnošolskega izobraževanja v Srbiji v prvi (raziskava zajema obdobje od leta 1807 do leta 1857) polovici 19. stoletja. Prav šolski nadzorniki so bili tisti, ki so predlagali učne načrte in programe, pisali osnovnošolske učbenike, sodelovali pri nastajanju šolskih zakonov in hkrati »na terenu«, v praksi spremljali pedagoško delo ter ocenjevali napredek. Po drugi strani pa ne smemo prezreti, da so se pedagoške ideje časa v

šolsko prakso prenašale neposredno s pomočjo nadzornikov, saj je bila pedagoška izobrazba učiteljev izredno pomanjkljiva.

Delo pokaže, da je raziskovalni pristop, ki razvoj šolskega sistema v nekem nacionalnem okolju prikaže skozi pogled šolskih nadzornikov, zelo produktiven, saj omogoča poglobljen vpogled v tiste dimenzije razvoja šolstva, ki ob (običajnem) raziskovanju vodilnih pedagoških, šolskopoličnih in stanovskih pobud ter rešitev ostanejo prikrite. To je vsekakor tista odlika predstavljene knjige, ki bi utegnila pritegniti pozornost tudi v domačem pedagoškem zgodovinopisju, saj podobno poglobljenega raziskovanja delovanja šolskih inšpektorjev pri nas ne poznamo. Pozornost pa si monografija zasluži tudi sicer – ob prikazu delovanja šolskih inšpektorjev, ki v velikem delu temelji na primarnih virih, nam avtorica izriše tudi splošno geopolitično, kulturno in gospodarsko situacijo v Srbiji v prvi polovici 19. stoletja. Bralec tako dobi poglobljeno predstavo o konstituiranju šolskega sistema v okolju, ki je zglede zavestno iskalo v rešitvah, ki smo jih pri nas poznali v okviru šolskega sistema habsburške monarhije. Primerjava in vrednotenje obeh sistemov sta pogoj za globlje razumevanje pedagoških procesov na področju Balkana, s katerim je bila tudi Slovenija do devetdesetih let prejšnjega stoletja tesneje povezana – v tem smislu je poznavanje zgodovine šolstva v Srbiji prispevek k razumevanju zgodovine šolstva v širši regiji in s tem tudi lastne zgodovine. Predvideva se lahko, da bo delo zanimalo strokovnjake z ožjega področja zgodovine šolstva, pa tudi vse tiste, ki jih zanima kulturna zgodovina jugovzhodne Evrope. Za mlajše raziskovalce je sicer lahko določena ovira cirilica, v kateri je delo napisano, in ne nazadnje tudi srbski jezik, starejša generacija pa še vedno oboje sorazmerno dobro obvlada.

Dr. Edvard Protner